

on liberalistliku aja allakäigu sümboliks käratsev börs ja turg oma kord siia, kord sinna voogava ja lärmitseva massiga ja seda lärmi tuhandekordseks paljundavate valjuhääldajatega — ajalehtedega: igaihe taga oma huvirühm, igaühel oma „tõde“, omad nõuded, omad lubadused. Kes eraldab ses lärmis, kelle õigus on suurem? Kel jääb aega järele mõelda, kas antud suggestioon on õige? Igal hetkel tormab kõrvu uus karje, mis hävitab eelmise jäljegi. Mis ime siis, et „ärغانud instinktid“ ja „ärغانud massid“ lõpuks unustavad iga tsivilisatsiooni aluseks oleva endavalitsuse, sobivus- tahte ja sallivuse, et vaidlusele järgneb tüli ja tüli vere- valamine. Ja mis ime siis, et tekib tüdimus nii demokraa- tiast kui ka vabadusest üldse, et alateadlikult ihatakse rahu ja vaikust, olgu see siis tõeliselt ka vangla vaikus. Isegi natuke halb kord on ju parem kui üldine korratus.

Seda liberalismi allakäiku tähendavad 1933. a. sündmu- sed Eestiski. Lootuses, et rahva põhjamaine loomus ja võrdlemisi väheste klassivahedega ühiskondlik struktuur aitavad aja moevooludest hoolimata säilitada endisi opti- mistlikul i n i m s u s - u s u l põhjenevaid vabadusvor- me, osutus ekslikuks — ei olnud nähtavasti seesmiselt nende vääriliseks kasvanud ei juhid — erakonnad — ega ka juhivad. Mis oli selles rohkem süüdi, kas tõesti ainult juhtide ja nende rühmade taltsutamatu omakasu-ahnitsus või ka — ja veel enam — eestlasele nii omane võib-olla rahvus- neurootiline umbusaldus, üliindividualistlik kadedus ja jonn, seda vaevalt jaksab täpselt vastata ajalugugi. Igatahes 1933. a. tähendas selle võitluse viimist järku — endise põhi- seaduse asendamist uuega ja osalisi üleminekukatseid: aja- järgule üldine võimukeskenduse ja keskelt-juhtimise ten- dents väljendub nii kaitseseisukorra ja tsensuuri väljakuu- lutamises kui ka rahavääringu ümberhinnangus valitsuse enda poolt, kõnelemata juba varasemaist valuuta ja kauba- vahetuse-kitsendustest jne. Olgugi ajutisena mõeldud, see kõik tähendab teatavat eemumist liberalistlik-kapitalist-liku korra põhinõudeist ja liginemist mingile rahvus- või riigisotsialistlikule põhiprintsiibile. Sama üldtendentsi võib sügavama analüüsi puhul märgata ka 1933. a. vaimse kultuuri ja üldise meelsuse arengus. Ainult nii on mõeldav, et juba 1934. a. algul võimalikuks ja isegi paratamatuks sai uue Põhiseaduse ellurakendus õige radikaalse võimukeskenduse kujul.

Ent võimukeskenduse kultuurbioloogiline tarve kasvab, kuid ka väheneb just selle järgi, kuivõrra iga üksik kodanik ise tahab ja suudab keskendada ja kohandada oma huvisid ja tahet riigiterviku huvide ja tahtega. Viimases on koos